

Актуальна тема номера:

“ПРАВО В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ:
СОЦІАЛЬНЕ ПРАВО, ПРАВО ДОВКІЛЛЯ
І МІЖНАРОДНЕ ПУБЛІЧНЕ ПРАВО”

Пилип Пилипенко

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри соціального права
Львівського національного університету
імені Івана Франка

ВСТУП ДО АКТУАЛЬНОЇ ТЕМИ

Важкі часи переживає сьогодні український народ. Збройна агресія Росії проти нашої держави, яку вона розпочала 24 лютого 2022 р., замаскувавши під так звану “спеціальну військову операцію”, принесла чимало біди і горя нашим громадянам і суспільству загалом. Порушуючи закони і правила війни, російські окупанти знищують наші міста і села, вбивають мирних людей, вчиняючи звірства, які навіть німецькі фашисти собі не дозволяли під час Другої світової війни.

Незважаючи на такі складні умови, правнича наука зобов’язана працювати ще активніше й зосередити всі свої зусилля на вироблення масштабної концепції правового забезпечення перемоги над клятим і жорстоким ворогом. І долучатись до напрацювання рекомендацій і пропозицій, щодо вдосконалення законодавства, здатного посилити юридичну складову звитяги у цій боротьбі проти російських фашистів повинні не лише представники військової правничої науки, а й усі інші фахівці сфери “мирних” галузей права: цивільного, трудового, соціального, екологічного, господарського, фінансового тощо.

Вітчизняний законодавець від початку війни ухвалив вже чимало законодавчих актів, які так чи інакше спрямовані на врегулювання суспільних відносин в умовах запровадження в Україні воєнного стану. Зокрема, це: закони України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів

України щодо оптимізації трудових відносин”¹, “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану”², “Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану”³, “Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо особливостей визначення рентної плати за користування надрами для видобування газу природного на період дії воєнного стану”⁴, “Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування сфер зайнятості та загальнообов’язкового державного соціального страхування на випадок безробіття під час дії воєнного стану”⁵ та багато інших.

Одним із перших став Закон України “Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану”⁶, яким було внесено важливі зміни до сфери правового регулювання відносин зайнятості, який спрямував науковців-трудоваків на з’ясування особливостей ухвалених новел закону і доктринальне тлумачення відповідних змін з метою вироблення рекомендацій щодо найбільш оптимальних підходів до застосування і реалізації нових правил забезпечення трудових відносин в умовах воєнного стану.

Навіть попри те, що далеко не всі норми закону, якими вносилися зміни до чинного трудового законодавства відповідають усталеним правилам законодавчої техніки й не завжди логічно узгоджуються з уже раніше чинними статтями Кодексу законів про працю України (далі – КЗпП України). Вони, утім, покликані закрити певні прогалини у правовому регулюванні відносин зайнятості в умовах воєнного стану й створити належне правове поле для найбільш раціонального поєднання інтересів продуктивних сил, засобів виробництва та військових потужностей для отримання перемоги у цій страшній війні.

¹ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин: Закон України від 1 липня 2022 р. № 2352-IX <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2352-20#Text>> (дата звернення: 15.07.2022).

² Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 12 травня 2022 р. № 2247-IX <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2247-20#Text>> (дата звернення: 15.07.2022).

³ Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану: Закон України від 12 травня 2022 р. № 2259-IX <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2259-20#Text>> (дата звернення: 15.07.2022).

⁴ Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо особливостей визначення рентної плати за користування надрами для видобування газу природного на період дії воєнного стану: Закон України від 12 травня 2022 р. № 2261-IX <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2352-20#Text>> (дата звернення: 15.07.2022).

⁵ Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування сфер зайнятості та загальнообов’язкового державного соціального страхування на випадок безробіття під час дії воєнного стану: Закон України від 21 квітня 2022 р. № 2220-IX <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2220-20#Text>> (дата звернення: 15.07.2022).

⁶ Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15 березня 2022 р. № 2136-IX <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>> (дата звернення: 15.07.2022).

Зміни стосувалися, зокрема, форми та видів трудового договору в умовах воєнного стану, правил регулювання переведення працівників та зміни їхніх умов праці. Було змінено порядок повідомлення працівником роботодавця про розірвання ним трудового договору за власною ініціативою, а також зазнали змін норми, які регулюють припинення трудового договору за ініціативою роботодавця.

Закон переглянув традиційні для трудових відносин правила обліку робочого часу та визначив особливості регулювання часу відпочинку, обмеживши, наприклад, тривалість щорічної основної відпустки під час воєнного стану не більше 24 календарних днів. Щоправда, вже наступним своїм Законом України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин” імператив про саме таку тривалість щорічної основної оплачуваної відпустки законодавець скасував, вказавши, що у період воєнного стану надання працівнику щорічної відпустки за рішенням роботодавця *може* бути обмежено тривалістю 24 календарні дні за поточний робочий рік.

Серед підстав, що впливають на перебіг трудових відносин під час воєнного стану, з’явилося таке поняття, як “призупинення дії трудового договору”. Воно передбачає тимчасове припинення роботодавцем забезпечення працівника роботою і тимчасове припинення працівником виконання роботи за укладеним трудовим договором у зв’язку зі збройною агресією Росії проти України, що виключає можливість обох сторін виконувати обов’язки, передбачені трудовим договором.

При цьому, що важливо, таке призупинення трудового договору не тягне за собою припинення трудових відносин. А стосовно відшкодування заробітної плати, гарантійних і компенсаційних виплат працівникам за час дії призупинення трудового договору, то вони відповідно до цього закону покладаються на державу, що здійснює збройну агресію проти України.

Варто наголосити, що трудові гарантії на час воєнного стану передбачаються не тільки для працівників, які забезпечують перемогу в тилу, а й осіб, які призвані до лав Збройних Сил України та беруть безпосередню участь у бойових діях. Переважна більшість із них, це колишні працівники, і для них гарантії трудових прав визначаються ст. 119 КЗпП України. Зокрема, на час виконання державних або громадських обов’язків, якщо за чинним законодавством України ці обов’язки можуть здійснюватися у робочий час, працівникам гарантується збереження місця роботи (посади).

Працівникам, які залучаються до виконання обов’язків, передбачених законами України “Про військовий обов’язок і військову службу” і “Про альтернативну (невійськову) службу”, “Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію”⁷, надаються гарантії та пільги відповідно до цих законів.

⁷ Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21 жовтня 1993 р. № 3543-ХІІ <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text>> (дата звернення: 15.07.2022).

Соціального захисту на час воєнного стану потребують також переміщені особи, які через воєнні дії залишили свої домівки і змушені переселятися до іншої місцевості, де таких дій немає, зокрема й навіть за кордони нашої держави. І тут дуже важливо гарантувати їм гідний рівень підтримки та захисту, бажано за найкращими міжнародними стандартами.

Натепер гуманітарні наслідки, спричинені російською агресивною війною проти України (а за даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, після 24 лютого 2022 р. понад 5,5 млн українців були змушені шукати прихисток у країнах Європи), призвели до потреби відновлення вже апробованих або запуску нових механізмів колективного захисту вимушено переміщених осіб. Європейський Союз та Рада Європи – найбільш поважні європейські інтеграційні об'єднання, відразу відгукнулися на виклики, які постали перед країнами, що надали прихисток українцям, та активували документи, які синхронізують і збалансовують діяльність держав – їхніх учасниць у сфері соціального захисту вимушено переміщених осіб. Тож аналіз стандартів Ради Європи та Європейського Союзу, через які впроваджуються гуманні цінності сучасного суспільства в умовах війни Росії проти України, підвищують значущість проблематики політики захисту переміщених осіб, зокрема в контексті визначення пріоритетних векторів їхньої практичної реалізації, спільних переваг і недоліків застосування в умовах сьогодення, а також шляхів вдосконалення.

Не менш важливим і надзвичайно актуальним для України є вироблення ефективного механізму визначення шкоди, заподіяної навколишньому природному середовищу внаслідок воєнних дій Росії та можливих і дієвих способів репарації завданих збитків, тобто йдеться про повне або часткове відшкодування державою агресором збитків, завданих нашій державі. І хоч процедура застосування репарацій перебуває у площині міжнародно-правових відносин, обов'язок достовірної фіксації фактів завдання шкоди довікллю України покладається на національні інституції відповідно до вітчизняного законодавства.

За попередніми оцінками Міністерства захисту довкілля і природних ресурсів України, станом на початок червня 2022 р. загальна сума збитків, завданих довікллю України, вже становить 200 млрд грн. Усі підрахунки здійснюються за науково обґрунтованими методиками для того, щоб міжнародні експерти могли верифікувати розмір екологічної шкоди, завданої внаслідок збройної агресії. З точки зору формування доказової бази важливим є порівняльний аналіз даних моніторингу сучасного стану довкілля із тим, що існував до повномасштабного вторгнення Росії в Україну, а також доведення причинно-наслідкового зв'язку між фактами заподіяння і настання екологічної шкоди.

Та не тільки за шкоду, завдану довкіллю повинні нести відповідальність російські агресори, а й за вчинення ними кримінально караних діянь, що мають ознаки найважчих міжнародних злочинів, як-от: воєнні злочини, злочини проти людяності, злочини агресії, геноциду тощо. Звірства, вчинені російськими окупаційними військами у Бучі, Ірпені, Маріуполі та інших містах і селах України багатьма державами, вже визнані злочином геноциду, а отже, винні в їхньому вчиненні особи мають понести відповідальність відповідно до норм міжнародного кримінального права.

Водночас більш детальний аналіз злочинних діянь російської воєнщини на території України дає підстави вважати, що крім геноциду, склад якого визначено у ст. 2 Міжнародної конвенції “Про запобігання злочину геноциду та покарання за нього”⁸ агресори вчиняють ще більш суспільно небезпечний і набагато важчий за наслідками злочин, який спрямований на винищення не тільки національних, етнічних, расових чи релігійних груп, а й на знищення цілої нації.

Сподіваємося, що ідеї одного з розробників концепції геноциду й автора Конвенції про злочин геноциду, колишнього випускника Львівського університету Р. Лемкіна, де він крім злочинів проти національних та етнічних груп розрізняє також злочинні діяння, спрямовані на знищення цілої нації, нарешті будуть визнані міжнародною спільнотою і кваліфіковані як націоцид. А спеціально створений міжнародний трибунал, як і належить, визначить суворі міри покарання для російських злочинців, винних у його вчиненні.

Віримо у нашу Перемогу. Слава Україні!

⁸ Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide Approved and proposed for signature and ratification or accession by General Assembly resolution 260 A (III) of 9 December 1948 <https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocities-crimes/Doc.1_Convention%20on%20the%20Prevention%20and%20Punishment%20of%20the%20Crime%20of%20Genocide.pdf> (accessed: 15.07.2022).